

Odrowąż-Pieniążek, Janusz

Nowe Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku

Muzealnictwo 35, 46-49

1993

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

NOWE MUZEUM ADAMA MICKIEWICZA W NOWOGRÓDKU

12 września 1992 r. odbyło się w Nowogródku, trzecie z kolei, otwarcie Domu-Muzeum Adama Mickiewicza. Połączone było z odsłonięciem pomnika Mickiewicza dłuta mińskiego rzeźbiarza, przedstawiciela tamtejszej Polonii, Walerego Januszkiewicza, który zrealizował po stu sześćdziesięciu latach takie oto życzenie wyrażone przez Poetę w słowach skierowanych w 1832 r. do Ignacego Domeyki:

Żegoto, jeśli za co, to za »Pana Tadeusza« muszę kiedyś postawić mi Nowogrodzianie pomnik na placu w Nowogródku.

Pomnik Adama stanął jednak nie na placu, gdzie posrebrzoną rękę ciągle jeszcze na zachód wyciąga Włodzimierz Iljicz Lenin, ale na placu przy Górze Zamkowej, w niewielkiej odległości od kopca usypanego ku czci Mickiewicza w 1931 r., teraz przed uroczystościami uporządkowanego. Przedstawia postać Mickiewicza z lekko uniesioną ręką, pełnego zadumy. Rzeźba ta była w 1987 r. pracą dyplomową Januszkiewicza. Odlew był już gotowy od pewnego czasu, jednak odsłonięcie pomnika zdecydowano połączyć z otwarciem Domu-Muzeum Adama Mickiewicza po rewaloryzacji i z zupełnie nową ekspozycją stworzoną głównie przez Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie.

1. Dom-Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku przed rewaloryzacją, 1987r.

1. Maison-Musée d'Adam Mickiewicz à Nowogródek avant la reconstruction, 1987.

Uroczystości mickiewiczowskie w Nowogródku zgromadziły Polaków, zwłaszcza z Białorusi (z władzami Związku Polaków na Białorusi i jego oddziałów), Litwy, a także z Polski, przede wszystkim z Białegostoku i okolic. Oficjalne władze Rzeczypospolitej Polskiej reprezentowali: Wiceminister Kultury i Sztuki Michał Jagiełło, Ambasador RP w Mińsku prof. dr Elżbieta Smułkowa, Wicewojewoda Warszawski Krzysztof Łypacewicz, Przewodniczący Sejmowej Komisji

Kultury pos. Juliusz Braun. Władze Białorusi: Minister Kultury Jewgenij Wajtowicz, Wiceministrowie Władimir Gilep i Władimir Ryłatko, władze miejskie — Mer Nowogródka, działający aktywnie Georgij Bako.

Uroczystości mickiewiczowskie połączone ze świętem miasta zakończyły się, wzmocnionym przez gigantofony, koncertem białoruskich solistów i zespołów na wzgórzu pod resztkami murów zamkowych z udziałem kilkuset widzów.

Po raz pierwszy otwarto nowogródzkie Muzeum Adama Mickiewicza przed pięćdziesięciu czterema laty, na rok przed drugą wojną światową — 11 września 1938 roku. Po remoncie domu, który spalił się w roku 1881 a odbudowany został w 1887 r., zebrano w nim pamiątki, których większość dziś już nie istnieje. Zostały zniszczone wraz z domem uderzeniem niemieckiej bomby 22 czerwca 1941 r. Jak wiemy był tam fotel Adama Mickiewicza, jego notatki, obrazek św. Antoniego pochodzący z tegoż dworku, akta sądowe ojca i dziadka, kilka książek z biblioteki domowej Mickiewicza, przekazanych z Paryża po śmierci wnuka Poety dra Ludwika Goreckiego, a także nieco pamiątek po Maryli Wereszczakównie: krucyfiks, szal, lustro, kufer z Tuhanowicz. Wśród ocalałych z dawnego muzeum eksponatów wymienić należy zakupiony przez przedwojenny Komitet Mickiewiczowski od wdowy po rzeźbiarzu Antoine Bourdelle'u model paryskiego pomnika Mickiewicza.

Na jubileuszowy rok mickiewiczowski 1955, władze Białorusi odbudowały dworek w kształcie przedwojennym i w setną rocznicę śmierci Poety otworzyły tu Dom-Muzeum Adama Mickiewicza z wystawą biograficzną, urozmaiconą kilkoma pamiątkami i kopiami portretów oraz fotografiami przesłanymi przez ówczesne Muzeum Adama Mickiewicza w Warszawie (obecnie Muzeum Literatury). Był to początek współpracy między warszawskim i nowogródzkim muzeum, ożywionej jednak dopiero w roku 1987, kiedy to podpisano umowę o bezpośredniej współpracy. Dzięki tej wspólnej inicjatywie w dwa lata później przystąpiono do rewaloryzacji domu rodzinnego Poety wraz z całym otoczeniem.

Wykonał ją na koszt strony białoruskiej wileński oddział polskiego przedsiębiorstwa „Budimex” wraz z Białostockim Kombinatem Budowlanym na podstawie projektu inż. arch. Michała Bałasza. Podstawą projektu była dokumentacja znajdująca się w warszawskim Muzeum Literatury, zebrana przede wszystkim przez syna Poety, Władysława Mickiewicza, który jak wiemy odwiedził dom rodzicielski dwukrotnie: w roku 1861 i 1922.

Realizacja odbudowy domu jest nie tylko próbą przywrócenia go do kształtu z początków XIX w., ale

i odtworzenia jego otoczenia, a więc oficyny, śpichrza, altany i studni z kołowrotem. Jednocześnie w projekcie uwzględniono wymogi jakie powinna spełniać nowoczesna i wygodna ekspozycja (połączono dworek z oficyną podziemnym przejściem). Całość prac wykonano wyjątkowo starannie: gonty zrobione zostały przez specjalistę pochodzącego z ziemi augustowskiej, kafle do kominka i pieców przez artystę-ceramika z Mińska. Wykonano charakterystyczne dla dworów tego okresu belki sufitowe i dębowe okna z okiennicami, powiększono także piwnice, które w przyszłości mogą stać się salami przeznaczonymi do wystaw czasowych. Zadbane o ukształtowanie terenu i zieleni.

Gdy w październiku 1990 r. Muzeum A. Mickiewi-

2. Dom-Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku, po rewaloryzacji - widok od strony frontowej.
2. Maison-Musée d'Adam Mickiewicz à Nowogródek après la reconstruction - la vue d'en face.

cza w Nowogródku i Muzeum Literatury w Warszawie przystąpiły do prac związanych z wspólną realizacją stałej wystawy w dworku — nie przypuszczano, że zakres prac i stopień udziału w nich strony polskiej będzie tak duży. Zadanie konsultacji scenariusza wystawy, który przedstawiła strona białoruska, przerodziło się w udział autorski a później także ekspozycyjny. W efekcie tych wspólnych prac zmienił się charakter ekspozycji. Z Polski dostarczono blisko 200 oryginalnych obiektów muzealnych z przełomu XVIII i XIX w., które stanowią teraz zasadniczy trzon materiałowemu wystawy.

Plac, na którym ongiś stanął dworek, ojciec Poety — Mikołaj Mickiewicz — wówczas komornik miński, zakupił w roku 1804. Były tu piwnice i fundamenty domu, (należącego kiedyś do burmistrza nowogródzkiego Fiodora Tyczyńskiego), który spalił się podczas pożaru Nowogródka w 1751 roku. Na nich już w roku 1806 stanął dom murowany, który wedle słów Ignacego Domeyki był *najlepszy w całym miasteczku, gdzie tylko klasztory i kościoły były murowane*. Był jeszcze w Nowogródku i pałac radziwiłowski,

w którym w roku 1812 kwaterował brat Napoleona — król westfalski Heronim, choć istniała też legenda, że zamieszkał on właśnie w dworku Mickiewiczów. Wiemy, że dom ten *choć nie ubogi, zamożnym też nie był*. Nie znamy jednak szczegółów, jak dokładnie wyglądało jego wnętrze. Dlatego wcześniejszy pomysł jego odtworzenia w całości nie miałby uzasadnienia.

Koncepcja autorów ekspozycji poszła więc w innym, niż pełna rekonstrukcja kierunku. Dworek pełni częściowo funkcję domu-muzeum (w dwóch salach) i ekspozycji biograficznej, która obejmuje całość życia i twórczości Poety przenosząc się z dworku do przejścia podziemnego łączącego dworek z oficyną, która znów mieści bibliotekę i salę koncertową. Wedle zachowanych wspomnień odtworzyć można było z dużą dozą prawdopodobieństwa jedynie gabinet ojca Poety.

Zamierzeniem tej więc części wystawy była rekonstrukcja wnętrza z początku XIX wieku. Celem było stworzenie atmosfery pokoju nowogródzkiego prawnika, uczestnika wydarzeń politycznych i historycznych przełomu XVIII i XIX wieku. Podstawą doboru eksponatów były przede wszystkim wspomnienia brata Poety, Aleksandra Mickiewicza.

Przywiezione z Polski oryginalne meble nawiązują do skromnego i praktycznego wyposażenia pokoju-gabinetu „komornika mińskiego”. Kryta czarną skórą sofa, empiryczne biurko, biblioteczka zaspakajały niewygodowane zapewne, gustu i potrzeby Mikołaja Mickiewicza. Wyeksponowano tutaj cenne książki zwłaszcza związane z profesją pana Mikołaja, datą swych wydań nie przekraczające roku jego śmierci — 1812.

Broń i jedwabna makata pochodzą z wieku osiemnastego. Do uczestnictwa pana Mikołaja w Insurekcji Kościuszkowskiej nawiązują portrety Kościuszki, Rajmunda Korsaka i Jakuba Jasińskiego, a także dwie akwarele Aleksandra Orłowskiego: *Odpooczynek patrolu Gwardii Narodowej* oraz *Obrona przeprawy przez Wojsko Polskie*.

Portret Napoleona i obraz *Damela Odwrót z Wilna* nawiązują do nadziei, jakie wiązał pan Mikołaj ze zbliżaniem się do nowogródzkiej Wielkiej Armii napoleońskiej i do dramatycznego epilogu.

Osoba ojca Poety jest więc w tym pokoju pretekstem a nie celem przedstawienia wystawienniczego. Zamierzeniem autorów było ukazanie symbolicznego uwikłania ludzi tego czasu w dramatyczny bieg historii. Obecny wygląd salonu nawiązuje raczej do literackiej wizji salonu w Soplicowie i ta *licentia poetica*, przynależna także autorom wystawy, ma tu swoje uzasadnienie. U państwa Mickiewiczów salonik był niewątpliwie skromniejszy, ale w okolicznych dworach — Tuhanowiczach, Cząbrowie, a więc prawzach Soplicowa, był zapewne taki właśnie.

Salon więc, czy inaczej pokój gościnny, to także rekonstrukcja wnętrza. Dobór eksponatów z przełomu XVIII i XIX w. nawiązuje do historii opowiedzianej anegdotycznie, choć nie zawsze obiektywnie — „domowo”. To usprawiedliwia niesystematyczny, ale bar-

wny jej wykład — tradycja podaje, że w tym pokoju państwo Mickiewiczowie spotykali się z dziećmi, rozmawiając o historii i współczesności. Oryginalne eksponaty rekonstruują więc raczej przedmiot tych rozmów, niż otoczenie, w którym się odbywały.

Oryginalne obiekty, które zostały przywiezione z Polski stanowią tu główny trzon wystawienniczy. Meble, obrazy oraz rzemiosło artystyczne zostały — jak już wspomniano — dobrane tak, by stworzyć klimat salonu w średniozamożnym dworze szlacheckim tych ziem.

O chwale i przewagach oręża polskiego przypominają eksponaty zgromadzone wokół kompletu mebli: stołu, kanapy i krzesel. Obraz *Bitwa Polaków z Turkami* i portret króla Jana III są symbolami sarmatyzmu. Portret Michała Górskiego trzymającego buzdycan, który w oryginale obok szabli perskiej oglądamy na tle osiemnastowiecznej makaty i portrety związanych z Wielkim Księstwem Litewskim hetmanów: Wincentego Gosiewskiego, Michała Kazimierza Paca i Jana Karola Chodkiewicza, obraz wreszcie przedstawiający św. Kazimierza umiejscawiają nas w historii tych ziem.

Następna grupa obrazów związana jest z magnacką i szlachecką obyczajowością: autorska kopia obrazu Aleksandra Orłowskiego *Uczta u Radziwiłła w Nieświeżu*, niżej portret Karola Radziwiłła „Panie Kochanku”, Stanisław Leszczyński w stroju wojewody poznańskiego, scena olejna z wojny północnej (sympatie pradziada Poety były podówczas po stronie Szwedów). Jest tu także portret szlachcica w mundurze sędziego ziemskiego z czasów właśnie Mikołaja Mickiewicza.

Nad narożnym kominkiem portrety królów Jagiellonów — Władysława Jagiełły, Aleksandra i Zygmunta Augusta, a także Stefana Batorego. Stojący na kominku osiemnastowieczny zegar francuski jest ponoć związany z Mickiewiczem — wedle jednej wersji stał on w pokoju Poety w Wilnie, wedle drugiej jest z tego właśnie domu. Stojący pod kominkiem rokokowy parawan-ekran pochodzi z pałacu Chreptowiczów w pobliskich Szczorsach, które młody Mickiewicz odwiedzał wielokrotnie. Wreszcie nad drzwiami osiemnastowieczna figura Chrystusa na Krzyżu dopełnia wyposażenia wnętrza.

Częściowo zrekonstruowano także typowe wyposażenie sieni. Inne pokoje poświęcono ekspozycji biograficznej. Tak więc dzieciństwo i młodość Mickiewicza ulokowano w tzw. dawnym pokoju chłopców. Tradycyjnie uważa się, że pokój ten zajmował Poeta ze swoim bratem Franciszkiem. W związku z brakiem udokumentowanych informacji o jego wyposażeniu w ekspozycji nawiązano tylko do charakteru tego typu wnętrz z początku XIX wieku.

Okres wileńsko-kowieński, przełom romantyczny ukazano w tzw. dawnym pokoju jadalnym. Na lewo od wejścia stoją tu wprowadzone meble z Tuhanowicz, pochodzą jednak z końca XIX w. W dawnej sypialni

matki ukazano pobyt w Rosji 1824-1829. Z tej sali zwiedzający zapamiętają przede wszystkim dwa portrety młodego Mickiewicza — jeden pędzla Józefa Oleszkiewicza z 1827 r., drugi *Na Judabu skale* Walentego Wańkowicza z 1828 r. Żegnając one zwiedzających tę część ekspozycji, która jest zlokalizowana na parterze dworku Mickiewiczów.

Dalsza część ekspozycji mieści się w przejściu podziemnym łączącym dwór z oficyną, w której — na parterze — znajduje się sala odczytowo-koncertowa

3. Pomnik Adama Mickiewicza projektu Walerego Januszkiewicza, odsłonięty w Nowogródku 12 IX 1992 r.

3. Le monument d'Adam Mickiewicz selon le project de Walery Januszkiewicz, édifié à Nowogródek le 12 IX 1992.

(Fot. J. Odrowąż-Pieniżek 1-3)

wa i szatnia, na piętrze biblioteka, w bocznej zaś sali podziemnego przejścia sala z ekspozycją poświęconą życiu i twórczości Mickiewicza na emigracji, gdzie eksponowano m.in. uratowany z wystawy przedwojennej model paryskiego pomnika Mickiewicza Antoine'a Bourdell'a.

W przejściu więc prezentowane są w skróty, syntetyczny sposób, w ciekawej szacie plastycznej następujące grupy eksponatów: dokumentacja związana z najważniejszymi pomnikami Adama Mickiewicza odsłoniętymi w Polsce, na Białorusi, Litwie i Ukrainie, a także portrety Mickiewicza w rzeźbie

i płaskorzeźbie; widoki Nowogródka i okolic związane z Poetą w malarskich realizacjach artystów takich, jak: Michalina Krzyżanowska (m.in. *Zamek w Nowogródku*) oraz Stanisław Czajkowski (*Altana Maryli i Dwór w Cząbrowie*) z okresu dwudziestolecia międzywojennego.

Eksponowano tu także wybór ilustracji do *Pana Tadeusza*, jubileuszowe wydanie poematu z 1898 r. i jego białoruskie przekłady oraz rękopisy kilku tłumaczeń.

Ciąg wystawienniczy uzupełniają wizerunki Mickiewicza prezentowane głównie w fotografiach oraz dwa olejne portrety: Henryka Rodakowskiego z 1856 r. i Aleksandra Kamińskiego z 1850 r. (kopie), wreszcie odlew rzeźby wykonanej przez Davida d'Angers w roku 1835.

Muzeum Adama Mickiewicza w Nowogródku nie jest więc odtworzeniem wnętrza domu dzieciństwa Mickiewicza. Jest to przede wszystkim ekspozycja.

Janusz Odrowąż-Pieniążek

Le nouveau Musée d'Adam Mickiewicz à Nowogródek

Le musée d'Adam Mickiewicz à Nowogródek a été ouvert pour la première fois il y a cinquante quatre ans — un an avant la deuxième guerre mondiale — le 11 septembre 1938. On a mis alors à neuf la maison (qui a été brûlée en 1881 et bâtie de nouveau en 1887) et on y a ramassé les objets dont la plupart n'existe plus aujourd'hui. Tout, avec la maison même a été détruit par la bombe allemande le 22 juin 1941. Nous savons que dans la maison se trouvaient: le fauteuil d'Adam Mickiewicz, ses notes, le tableau représentant Saint Antoine qui appartenait à la famille, dossier de la procédure de son père et de son grand-père, quelques livres de la bibliothèque privée d'Adam Mickiewicz envoyés de Paris après la mort du petit-fils du Poète, M. Ludwik Górecki. Il y avait aussi quelques souvenirs de Maryla Wereszczakówna: le crucifix, l'écharpe, le miroir, le coffre de Tuhanowicze. Parmi des objets qui ont été sauvés de l'ancien musée il faut mentionner le modèle du monument parisien de Mickiewicz, acheté de la veuve du sculpteur, Antoine Bourdelle par le Comité de Musée avant la guerre.

En 1955, l'année du jubilé, les autorités de Bielorussie ont fait rebâtir le manoir dans sa forme d'avant-guerre. A la centième anniversaire de la mort du Poète la Maison-Musée d'Adam Mickiewicz a été ouvert, avec l'exposition biographique, quelques souvenirs et copies des portraits et des photos, envoyés par le Musée d'Adam Mickiewicz à Varsovie (maintenant le Musée de la Littérature). C'était le

Ważnym jej elementem są zrekonstruowane za pomocą oryginalnych mebli, obrazów i tkanin, pomieszczenia — jednak główny jej akcent skierowany jest bardziej ku twórczości autora *Pana Tadeusza* i wskazuje na twórczość jego wielkiego i tak silnie związanego z ziemią nowogródzką dzieła.

Autorami koncepcji merytorycznej i plastycznej ze strony polskiej są kustosze Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza w Warszawie, Wojciech Chmuryński i Jacek Chromy (autor folderu, na którym oparta jest niniejsza informacja), a ze strony białoruskiej Lila Usenko, dyrektor Muzeum Mickiewicza w Nowogródku oraz plastycy Aleksander Stupień i Stanisława Kiczko. Przy samej realizacji uczestniczyło wielu specjalistów z Polski i Białorusi. Ekspozyty oryginalne pochodzą głównie ze zbiorów Muzeum Literatury, Muzeum Narodowego w Warszawie, Muzeum Mickiewicza w Nowogródku oraz kilku innych muzeów polskich i białoruskich.

commencement des contacts entre ces deux musées qui sont devenus plus vifs en 1987 quand on a signé l'accord de la coopération directe. Grâce à cette initiative commune deux ans plus tard on s'est mis à remettre en neuf la maison de famille du Poète et de son entourage. C'était non seulement un essai de lui rendre sa forme du commencement du XIXème siècle mais aussi de rétablir son entourage: un pavillon, un magasin de blé, une tonnelle, le puits à un treuil. En même temps le projet a gardé tous les exigences de l'exposition moderne. Le manoir aura partiellement la fonction de la maison-musée (dans deux salles) et aussi celle de l'exposition biographique, comprenant l'oeuvre et la vie entières du Poète. Cette exposition est continuée dans le passage souterrain qui lie le manoir avec le pavillon où se trouvent la bibliothèque et la salle des concerts. Il était possible de reconstruire seulement le cabinet du père du Poète, selon les documents et souvenirs conservés. On a reconstruit aussi partiellement l'arrangement typique du hall.

Donc, le Musée d'Adam Mickiewicz à Nowogródek n'est pas la reconstruction exacte de l'intérieur de la maison de „M. l'huissier de Minsk”. C'est, surtout, une exposition. Les intérieurs, rétablis à l'aide des meubles, tableaux et tapisseries originaux constituent un élément important de cette exposition. Mais son but principal est plutôt de présenter l'oeuvre de l'auteur de *M. Thadée* et de révéler la matière de cette grande oeuvre, tellement liée avec ce pays.